

بررسی عوامل مؤثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح آبخیزداری شهرستان اهواز

ندا مشرقی^{۱*}، مجید گلی چناری^۲، مهدی مقسمی^۳، شکراله حاجیوند^۳

۱. کارشناسی ارشد اقتصاد کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات خوزستان و عضو باشگاه پژوهشگران جوان (نویسنده مسئول)

۲. کارشناسی ارشد اقتصاد کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات خوزستان

۳. کارشناس ارشد سازمان آب و برق استان خوزستان

چکیده

پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل مؤثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری شهرستان اهواز صورت گرفت. به لحاظ روش، این پژوهش از نوع پژوهش های توصیفی-همبستگی محسوب می شود. جامعه آماری این پژوهش روستاییان شهرستان اهواز که با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۱۳۱ نفر از آنان به عنوان نمونه از طریق روش نمونه گیری تصادفی با انتساب متناسب برای انجام پژوهش انتخاب شدند. برای گردآوری داده ها از پرسشنامه استفاده گردید. روایی پرسشنامه با نظر میزگردی از کارشناسان و پژوهشگران امور مشارکت و توسعه روستایی مورد تأیید قرار گرفت. برای تعیین پایایی ابزار پژوهش پیش آزمون انجام گرفت که مقدار آلفای کرونباخ محاسبه شده برای متغیر وابسته پژوهش ۰/۸۲ بدست آمد. به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم افزار Spss استفاده شد. نتایج تحلیل همبستگی نشان داد که بین متغیر وابسته میزان مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری با متغیرهای عضویت در نهادهای عمومی روستا، مددکار ترویجی، سطح تحصیلات، میزان رضایت مندی، میزان انگیزه پیشرفت، میزان استفاده از منابع اطلاعاتی، سابقه فعالیت کشاورزی، میزان درآمد از طریق فعالیت های کشاورزی، سطح زیر کشت زمین کشاورزی و فعالیت شورای اسلامی روستا رابطه مثبت و معنی دار وجود دارد.

واژه های کلیدی: "روستاییان"، "شهرستان اهواز"، "طرح آبخیزداری"، "میزان مشارکت".

مقدمه

فعالیت های آبخیزداری در کشورهای در حال توسعه بر روی تأمین آب محصولات کشاورزی و حفاظت خاک متمرکز شده و به طور کلی سه هدف زیر را دنبال می کنند: تقویت و حفاظت منابع طبیعی پایه؛ رونق فعالیت های کشاورزی و سایر منابع طبیعی پایه برای تولید بیشتر؛ حمایت و تقویت راه های تولید و امر و معاش روستایی و کاهش فقر (Kerr, 2007). آبخیزداری به تشخیص و شناسایی کیفیت آب رودخانه ها، دریاچه ها کمک نموده و در مجموع بر فعالیت های مرتعداری، جنگلداری، زمین های کشاورزی و جوامع روستایی در مقیاس وسیع تأثیرگذار خواهد بود. علاوه بر این اثربخشی برنامه ها و تداوم طرح های آبخیزداری، مستلزم مشارکت بهره برداران در بسیاری از مراحل و فرایندهای آبخیزداری است. علاوه بر این، افزایش حمایت های داوطلبانه به صورت گسترده از برنامه های نظارت بر کیفیت آب و آموزش و حضور داوطلبانه در برنامه ها، داده های ارزشمندی را ارائه می دهد، که نشان دهنده میزان کیفیت آب در قبل و بعد از عملیات آبخیزداری می باشد (Benham and et al, 2007).

موفقیت در طرح های آبخیزداری بستگی به میزان مشارکت مردم در تصمیم گیری، اجرا و حفاظت از طرح ها دارد. ارزیابی های مختلف نشان می دهد که پروژه هایی که مردم در مراحل مختلف آنها دخالت داشته اند و یا با توجه به نیازهای

مختلف مردم روستایی و بهره برداران طراحی و اجرا شده اند از موفقیت و تداوم بیشتری برخوردار بوده اند. مشارکت مردم در طرح های مختلف به طور عام و طرح های آبخیزداری به طور خاص، میزان آنها را به میزان زیادی افزایش می دهد (موسائی، ۱۳۸۸).

مشارکت راهکاری است که به کارکنان اجازه می دهد به جای اینکه همیشه مدیریت و رهبری شوند از توانایی های خود بهره گیرند، فکر کنند و قوه خلاقیت خود را به کار اندازند و در تصمیم گیری ها مشارکت و دخالت داشته باشند. نیروی انسانی به لحاظ برخورداری از قدرت اندیشه، خلاقیت و نوآوری بزرگترین دارایی هر سازمان است و هر گونه بهبود و پیشرفت در سازمان توسط نیروی انسانی صورت می گیرد. می توان گفت: توان فکری و اندیشه کارکنان در سازمان نهفته است و هر سازمان و مدیری که بتواند از این سرمایه نهفته استفاده بیشتری کند به همان اندازه امکان رشد و توسعه مسیر خواهد داشت (احمدی و همکاران، ۱۳۸۳).

با توجه به شرایط اقلیمی خشک ایران، پژوهش و برنامه ریزی در زمینه منابع آب و خاک برای حفاظت از منابع طبیعی و توسعه کشور یک امر حیاتی است به خصوص با وجود کمبود بارندگی، حجم زیادی از ریزش های جوی در فصول پر باران به هدر می رود و گاه باعث سیلاب های مخرب نیز می شود. در این راستا پروژ های آبخیزداری می تواند تعادل بیشتری در محیط ایجاد کند. (محمدی گلرنگ و همکاران، ۱۳۸۳).

شعبانعلی فمی و همکاران (۱۳۸۳) عواملی را که بر مشارکت اثر منفی می گذارند تحت عنوان موانع مشارکت به سه دسته اصلی تقسیم بندی می کنند که عبارتند از: موانع ساختاری: محیط و شرایط سیاسی می توانند حمایت کننده مشارکت و یا یک مانع اساسی برای مشارکت باشند؛ موانع اداری: دولت اقتدارگرا مشوق ساختار اداری متمرکز است که این خود مانعی برای مشارکت خواهد بود؛ موانع اجتماعی: تحت سلطه بودن روستاییان توسط گروه های ثروتمند محلی باعث شده تا قدرت تصمیم گیری و ابتکار آنها کاهش یافته و نوعی روحیه وابستگی در امور مختلف در آنها به وجود آید و آنها نتوانند پاسخ درستی به نیازهای مشارکت بدهند.

همت زاده و خلیفی (۱۳۸۵)، در تحقیق خود در رابطه با عوامل مؤثر بر عدم مشارکت بهره برداران در طرح های مرتع و آبخیزداری در استان گلستان چنین نتیجه می گیرند: بین سن، درآمد و میزان مشارکت بهره برداران رابطه معنی داری مشاهده گردید. اما بین سطح سواد، شناخت از پروژه ها و مالکیت و تمایل به مشارکت رابطه معنی داری مشاهده نگردید. محمدی در سال ۱۳۸۳، در بررسی «عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در طرح آبخیزداری» نتیجه می گیرد بین نگرش، اعتماد به مجریان طرح، وابستگی به دولت، انسجام جمعی و میزان مشارکت، رابطه مثبت و معنی داری وجود دارد. اما بین آگاهی، پایگاه اقتصادی-اجتماعی و تفاوت های قومی و میزان مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری رابطه معنی داری وجود ندارد. پژوهش حاضر با هدف بررسی عوامل مؤثر بر میزان مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری شهرستان اهواز صورت گرفت.

مواد و روش ها

پژوهش حاضر از نظر نحوه ی گردآوری داده ها، میدانی؛ به لحاظ روش، از نوع پژوهش های توصیفی-همبستگی و در نهایت به لحاظ قابلیت تعمیم یافته ها، از نوع پیمایشی محسوب می شود. این پژوهش دارای ۱۴ متغیر مستقل و یک متغیر وابسته ترکیبی با عنوان میزان مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری بوده است. جامعه آماری پژوهش را روستاییان شهرستان اهواز تشکیل می دهند که با استفاده از فرمول کوکران تعداد ۱۳۱ نفر از آنان به عنوان نمونه انتخاب شدند که البته برای افزایش اطمینان به ۱۵۰ نفر افزایش یافت. برای انتخاب نمونه ها و تکمیل پرسشنامه ها از روش نمونه گیری طبقه ای استفاده گردید، بدین نحو که از هر روستا متناسب با حجم جامعه نمونه های مورد نظر انتخاب شدند. روایی پرسشنامه با نظر میزگردی از کارشناسان و پژوهشگران امور مشارکت و توسعه روستایی مورد تأیید قرار گرفت. برای تعیین پایایی ابزار پژوهش پیش آزمون انجام گرفت که مقدار آلفای کرونباخ محاسبه شده برای متغیر وابسته پژوهش ۰/۸۲ بدست آمد. به منظور تجزیه و تحلیل اطلاعات از نرم افزار Spss استفاده شد.

بحث

در این پژوهش به منظور تحلیل رابطه بین متغیر وابسته میزان مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری با متغیرهای مستقل مورد مطالعه، از ضریب همبستگی استفاده گردید که یافته های بدست آمده در جدول (۱) نشان داده شده است. همانطور که از نتایج مندرج در جدول (۱) بر می آید رابطه بین متغیر وابسته با متغیرهای عضویت در نهادهای عمومی روستا و سطح زیر کشت در سطح ۱ درصد مثبت و معنی دار ارزیابی و همچنین، بین متغیر وابسته میزان مشارکت در طرحهای آبخیزداری و متغیرهای مستقل مددکار ترویجی، میزان انگیزه پیشرفت و سابقه فعالیت کشاورزی رابطه مثبت و معنی داری در سطح ۵ درصد مشاهده شد. در پایان، بین متغیرهای سطح تحصیلات، میزان رضایتمندی، میزان استفاده از منابع اطلاعاتی و میزان فعالیت شورای اسلامی و درآمد با متغیر وابسته در سطح ۱۰ درصد معنی دار می باشند. در ضمن، بین متغیر وابسته با متغیر های سن، کشاورز نمونه، تعداد افراد خانوار و آگاهی به طرح های آبخیزداری رابطه ای مشاهده نشده است.

جدول شماره (۱). رابطه بین میزان مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری با متغیر مستقل مورد مطالعه

ردیف	نام متغیر	ضریب همبستگی	ردیف	نام متغیر	ضریب همبستگی
۱	مددکار ترویجی	۰/۴۶**	۸	میزان استفاده از منابع اطلاعاتی	۰/۱۹*
۲	سطح تحصیلات	۰/۲۰*	۹	سابقه فعالیت کشاورزی	۰/۲۸**
۳	سن	۰/۰۱	۱۰	درآمد	۱/۸۷*
۴	عضویت در نهادهای عمومی روستا	۰/۳۱***	۱۱	سطح زیر کشت	۰/۹۲***
۵	میزان رضایتمندی	۰/۳۷*	۱۲	فعالیت شورای اسلامی	۱/۳۲*
۶	میزان انگیزه پیشرفت	۰/۲۹**	۱۳	تعداد افراد خانواده	۰/۰۲
۷	کشاورز نمونه	۴/۲۸	۱۴	آگاهی به طرح آبخیزداری	۳/۳۴

* معنی داری در سطح ۱۰ درصد ** معنی داری در سطح ۵ درصد *** معنی داری در سطح ۱ درصد

نتیجه گیری

نتایج تحلیل همبستگی نشان داد که بین متغیر وابسته میزان مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری با متغیرهای عضویت در نهادهای عمومی روستا، مددکار ترویجی، سطح تحصیلات، میزان رضایت مندی، میزان انگیزه پیشرفت، میزان استفاده از منابع اطلاعاتی، سابقه فعالیت کشاورزی، میزان درآمد از طریق فعالیت های کشاورزی، سطح زیر کشت زمین کشاورزی و فعالیت شورای اسلامی روستا رابطه مثبت و معنی دار وجود دارد.

- با توجه به وجود رابطه مثبت و معنی دار بین فعالیت شورای اسلامی و میزان مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری، پیشنهاد می گردد که نسبت به تقویت روحیه مشارکت بهره برداران و همچنین گسترش مشارکت رهبران و ریش سفیدان محلی اقدامات لازم صورت گیرد؛
- از آنجایی که میزان رضایتمندی و میزان مشارکت افراد در طرح های آبخیزداری رابطه معنی داری با یکدیگر دارند؛ پیشنهاد می گردد زمینه مشارکت هر چه بیشتر کشاورزان با محوریت رضایتمندی و افزایش آگاهی نسبت به طرح های آبخیزداری، از طریق سازماندهی افراد در قالب تعاونی ها، فراهم گردد و در اجرای فعالیت های آبخیزداری، سازگاری این طرح ها با ساخت و بافت روستا در نظر گرفته شود؛
- براساس وجود رابطه مثبت و معنی دار بین عضویت در نهادهای عمومی روستا و متغیر وابسته میزان مشارکت در طرح های آبخیزداری، پیشنهاد می شود که دولت زمینه های عضویت آسان تر بهره برداران را در نهادهای ذیربط و تأثیرگذار در سطح روستا فراهم نماید؛
- برگزاری دوره های آموزشی مختلف در ارتباط با مشارکت در طرح های آبخیزداری با توجه به سطح سواد گروه های مختلف بهره بردار در سطوح مختلف و برگزاری بازدید از طرح های اجرا شده در سایر مناطق و همچنین استفاده از

رسانه های ارتباط جمعی، بهره برداران را با اهداف و برنامه های آبخیزداری آشنا نمایند، تا از این طریق زمینه برای جلب مشارکت آنها در طرح های آبخیزداری افزایش یابد.

منابع

۱. احمدی، ح.، ع. ا. نظری سامانی، ج. قدوسی، م. ر. اختصاصی. ۱۳۸۳. ارائه مدلی برای ارزیابی طرح های آبخیزداری. مجله منابع طبیعی ایران، جلد ۵۶، شماره ۴، سال ۱۳۸۲، ص ۳۵۱-۳۳۷.
۲. شعبانعلی فمی، ح.، ا. علی بیگی، ا. شریف زاده. ۱۳۸۳. رهیافت ها و فنون مشارکت در ترویج کشاورزی و توسعه روستایی. مؤسسه توسعه روستایی ایران، ص ۹-۸.
۳. محمدی، غ. ۱۳۸۳. عوامل مؤثر بر مشارکت روستاییان در طرح های آبخیزداری، ماهنامه علمی، اجتماعی، اقتصادی جهاد. شماره ۲۶۲، ص ۱۷-۱۳.
۴. محمدی گلرنگ، ب.، ج. قدوسی، م. مشایخی. ۱۳۸۳، ارزیابی اقتصادی عملیات آبخیزداری انجام شده در حوزه آبخیز سدها؛ مطالعه موردی: حوزه آبخیز سد شهید یعقوبی-تربت حیدریه خراسان رضوی. فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، ص ۱۴۰۷۹-۱۴۰۶۲.
۵. موسائی، م. ۱۳۸۸. عوامل مؤثر بر عدم مشارکت بهره برداران در طرح های آبخیزداری؛ مطالعه موردی استان فارس. مجله ترویج و اقتصاد کشاورزی، سال دوم، شماره ۲، تابستان ۱۳۸۸، ص ۸۴-۶۹.
۶. همت زاده، ی.، ن. خلیفی. ۱۳۸۵. بررسی عوامل مؤثر بر عدم مشارکت بهره برداران در طرح های مرتع و آبخیزداری؛ مطالعه موردی بهره برداران حوزه معرف کچیک واقع در استان گلستان. مجله علوم کشاورزی و منابع طبیعی، جلد سیزدهم، شماره ۴، ص ۱۰۱-۸۸.
7. Benham, B., B. Broz. J. Frankenberage & A. Gold. 2007. Watershed Management. University of Rhode Island, Kingston. Ri. 28810.
8. Kerr, J. 2007. Watershed management: Lessons from common property theory. International Journal of the commons, 1 (1), 89-109.